Poetinis "pagonybės" simbolis

Žodžio *pagónis* šaltinis, kaip žinoma, yra lotynų kalbos *pāgānus* - pirmine reikšme "kaimietis", savo ruožtu kilęs iš *pāgus* - "kaimas". Tačiau senojoje graikų kalboje tikslus lotyniškojo *pāgus* etimologinis atitikmuo yra *págos* - "uola, kalnas". Tos pat šaknies ir *pēgós* - "tvirtas, stiprus", ir *pēgé* - "srovė, versmė" (Pokorny, 787-788).

Įdomu tai, kad būtent iš minėto graikų *pēgé* yra padarytas graikų *Pégasos*, t.y. sparnuoto žirgo vardas, kuris iš negyvos uolos (*págos*) savo kanopa išspyrė gyvą poezijos versmę (*pēgé*).

Žinoma, lotynų kalbos žodyje *pāgānus* nerasime jokios tiesioginės užuominos į Pegasą, ir vis dėlto tai, kad šie du žodžiai yra bendrašakniai, indoeuropietiškame lygmenyje leidžia įžiūrėti tarp jų gilų slaptą ryšį.

Juolab kad senoji, "pagoniškoji" indoeuropiečių dvasinė tradicija iš esmės, pačia savo prigimtimi buvo kaip tik *poetinė*. Visi pagrindiniai senosios indoeuropiečių tradicijos šaltiniai yra būtent *poetiniai* tekstai.

Šiai tradicijai apskritai būdingas ypatingas santykis su kalba. Iš esmės neegzistuoja toks dalykas kaip indoeuropiečių archeologija - visa, ką mes žinome apie senuosius indoeuropiečius, žinome iš kalbos duomenų. Netgi pati indoeuropiečių protautės sąvoka gimė tik nustačius atskirų indoeuropiečių kalbų bendrą prokalbę. Galima būtų tarti, kad mūsų protėviai - senieji indoeuropiečiai tiesiog gyveno ir kūrė ne daiktuose, iš kurių apie juos galėtų spręsti archeologija, o kalboje. Čia iš tikrųjų "pradžioje buvo Žodis", Kalba (Елизаренкова, Топоров, 1979, 37-38).

Šiuo atžvilgiu labai įdomu, kad rusų kalbos "pagonį" žymintis žodis язычник yra kilęs kaip tik iš язык - "kalba", nors jo semantinę raidą ir įprasta aiškinti kiek kitaip (Buck, 1940; Фасмер, IV 551). Šiaip ar taip, dar XIX a. užfiksuota žodžio язычник reikšmė "kalbos žinovas" (Даль, IV 675).

Airių kalbininko C. Watkinso žodžiais, senoji indoeuropiečių tradicija "remiasi slaptu kalbos žinojimu, suprantamu tik poetams" (Уоткинс, 1998, 463). Šis "slaptas kalbos žinojimas" nuo šiuolaikinės lingvistikos kaip tik ir skyrėsi tuo, kad buvo poetinis. Minčiai pabrėžti ar netikėtai prasmei atskleisti čia be tik buvo gretinami skirtingi bendrašakniai žodžiai, bet pasitelkiamos ir tokios grynai poetinės priemonės kaip anagrama, aliteracija, gramatiškai nepagrįstas žodžių skaidymas į dėmenis ir apskritai įvairūs semantiškai turtingi atsitiktiniai sąskambiai, kuriuos šiandien pavadintume "liaudies etimologija". Žinomas pavyzdys būtų Vedų *asu-ra-* ("demonas") ir *a-sura-* ir dėl atsitiktinio sąskambio su Vedų *sūra-* ("saulė") suprantamas kaip "be-saulis", t.y. "esantis be saulės, tamsoje". Ir t.t.

Čia laikas pasakyti, jog žodis *I pagónis* lietuvių kalboje gali būti tariamas ir *pāgonis*, o šitaip tariamas šis žodis fonetiškai tiksliai sutampa su visai kitos kilmės homonimu *2 pāgonis*, kurio pagrindas yra lietuvių kalbos veiksmažodis *ginti* (LKŽ IX 89, 90).

Veiksmažodis *ginti* turi dvi reikšmes: pirma - tai "apginti, apsiginti", pavyzdžiui, nuo užpuolikų. Tiek viso pasaulio, tiek Lietuvos pagonys religiniuose karuose iš tikrųjų būtent gynėsi, taigi žodžiui *pagonis* poetinė sąsaja su veiksmažodžiu *ginti* šiuo atžvilgiu visiškai tinka.

Antroji šio veiksmažodžio reikšmė yra "varyti, vyti", o apsi-ginti nuo užpuolikų iš esmės reiškia iš-ginti, iš-vyti juos iš savo šalies ir nu-ginti, nu-vyti šalin. Čia reikia prisiminti žinomą liaudies etimologiją, lietuvių žodį *pagónis* arba *pāgonis* siejančią su gudų пагóня, rusų погóня arba погóнь, lenkų *pogonia* arba *pogoń*, kurie reiškia "vijimasis, persekiojimas" arba "persekiotojai" ir yra etimologiškai susiję kaip tik su lietuvių *ginti*.

Įdomu tai, kad būtent šiais žodžiais slavų nuo seno vadinamas Lietuvos herbo *vytis*. Šio lietuviško žodžio pagrindas - veiksmažodis *vyti*, veiksmažodžio *ginti* sinonimas.

Taigi senosios poetikos dėsniais remiantis, Lietuvos herbo vytį, slaviškai *pogónia*, galime laikyti tikru pāgonies, pagónies, pagonybės simboliu. O turint galvoje pradžioje minėtas pagonybės sąsajas su poezijos žirgu Pegasu, kyla įtarimas, ar tik ne ant to paties poezijos šventų dainų žirgo raitas ir lietuvių vytis. Juolab kad paskutinė jo pergalė buvo būtent "dainuojanti revoliucija". Ir tokiu atveju, ar tik tas jo aukštai išskeltas kalavijas - ne tas pats, kuris kyšo iš laukiamo Išganytojo, Gyvo Žodžio, burnos - kaip archajiškiausios indoeuropiečių kalbos simbolis? Juolab kad Iš-ganytojas lietuvių kalboje yra tas, kuris iš-gena, t.y. iš-veja, t.y. pagonių vytis.

DAINIUS RAZAUSKAS

Pranešimas, neskaitytas Pasaulio prigimtinių religijų konferencijoje "Vienovė įvairovėje" 1998 m. birželio 23 d.

Vasaros budeliavimai

arba Būdelės II

Anąkart prieš atostogų atokvėpį iš inercijos bebūdraudami (ar bebudeliaudami, t.y. budėdami, nors žemaičiams skudurinis budelis - daržų, sodų baidyklė, sargas) surėmėme žodžių būdelės gegnes apie būsimo Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervaro "pašiūrizaciją". Ir manėmės galį ramiai sutavaruoti (pirmiausia - nuosavose akyse) rugpjūčio avietynause, girtuoklynuose (vaivorynuose - tokios uogos!), lazdynuose... Kur tau! Tam ir auga paupiuose (idėjas skleidžią?) lazdynai, kad gaideliui (ką vaikai šitaip vadina?..) kelnytes perplėštų ir riešuto kanduole akį pamuštų.

Taigi sliūkini sau palei Vilnelę, gėriesi žaliomis upelės žolių kasomis, gaja ir veiklia ančių-gaigalų bendruomene, aikčioji dėl "įstabių" pašiūrių, palėpių, stoginių, pavėsinių, net "bildingo" Trijų Kryžių kalno papėdėje... Kokia smulkmė - žiū aukščiau, "ciesiai paciesiai"! Ai do būdelė, ai do trobeliausia! Ką ten - pati pačiausia trobiausia! Ką gi - "dailidės, aukščiau gegnes"!

Lyg kiklopas iš lazdynų tankmės (ar faunas - į teniso kortų nimfetes) apžilpusia rega veizolini - kas tai? Ne sargio (Sargio šventės - V. Kernagiui ir K°) medinukasbūda, ne žvėries, Vilniaus požemių basilisko, voljeras. Ir netgi ne kokio realiai fikcinio Krizostomo Gaudešiaus iš Pagramančio "špokinyčia" medyje ar bajoro (jau įtrauktos į paputžandiškos sąjungos sąrašus?) Dionizo Poškos iš Baidotų atkeltasis baublys. Nors baubia lyg šėmas jautis virš viso miesto sakralijos-profanijos, bet tai ir ne kilnojamoji geležinio vilko sapnykla, nors ir netoli anojo valdoviškojo guolio plevenanti lyg skraidyklė. Kad kokios - gal tai kokio frankofoniškojo-baltiškojo G. Pompidou centro analogas ar bent užuomazga, o gal Valdovų rūmų kasinėjimų vietą gaubiančių karkasų ir metalo kasyklų (*à la* Eifelio bokštas) "perspjovimas"? Ai do būdelė - rūstus, didingas ir vienvaldiškas (pat-valdiškas?) jos sąlytis su dangaus erdvėmis ir ugnimis, iš aukšto mėtant stiklinius saulės zuikučius į po šios vasaros potvynio rudus (iki rūdos klampumo) Vilnelės bei įprastai murzinai purvinesnius Neries vandenų srautus. Še tau - jau ne pirmi metai ant Gedimino kalno, ant Aukštutinės pilies sargybinio bokšto, ant simbolinio ir šventojo Vilniaus veido raukšlių išsikerojo laužanti Saulės spindulius ir neliečiamus istorijos valzdinius metalo ir silicio karpa.

Simbolis ant simbolio. Kitaip sakant, pragmatiškas statinys, stiklinė būdelė (kraštutinieji neestetai sako - "šikininkas") užropojo ant bokšto, kuris jau daugeliui kartų yra tapęs (gal kiek ir fasadiniu, egzaltuotu?) lietuviškojo tapatumo ženklu, traukos centru, identiteto ašimi. Juk nėra nė vienos užsieniečių grupės ar provincijos moksleivių ekskursijos, kuri ten virpulio tirtenama ar "dėl tvarkos" neužlipty. O, pavyzdžiui, septintojo dešimtmečio istorinės atminties gaivintojai, paminklosauginininkai, kraštotyrininkai, susibūrę į draugiją, savo emblema pasirinko ant išties(to delno padėtą minėtąjį bokštą. To net "tvarką draugijoje įvedinėjęs", tarp jos būstinės Trakų gatvėje ir CK nuolat kursavęs sovietinis funkcionierius K. Račkauskas nebandė išsiginti. Šventųjų simbolių koregavimas, "gerinimas", racionalizavimas, net nebandant atsiklausti visuomenės - brutalus veržimasis į per ilgą "išsukiotų rankų" tarpsnį susiformavusią itin intymią asmeninio-visuomeninio balanso įtampą, jos genezės mechanizmus, kurie ir taip visur pleišėja. Šią apibendrintą "visuomeninio gyvulio" būseną (monodramą?) galime išreikšti visiems žinomomis poeto klasiko eilutėmis (ir situacijos analogijomis):

"Vidunaktyj taip tyku, - kad girdi, kaip jaunas / Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas; / Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa, / Kaip žvaigždelės plevena, gaili rasa krinta". Kas ne vidunaktyj, o vidurdienyj, pačioj dienos (nuo jos, kaip ir nuo šviesos, - sąvokinio žodžio "Dievas" etimologinės genezės pradžia) aky, kai, sako, nėra šešėlių, ant Gedimino kalno bokšto kraunas? Be apgailėtinos priedangos nuo kritulių - tik tautinio simbolio paniekinimas ir retušavimas, tarpstančio nihilizmo, "pochujizmo" skatinimas.

Juk Vilniuje iš kur bepažvelgtum - iš "miegamųjų kvartalų" aukštutinių aukštų, nuo šiukšlino Užupio parkiaušio, nuo Misionierių bažnyčios kalvos ar pro besileidžiančio orlaivio apvalų langelį - iš visur jis matyti su vėliava ir matiniu nebrandumo spuogu. Juk visoj Lietuvoj akiratį per telepūsles uoliai beplečiantys ir beveik viskuo patikintys "Lietuvos žmonės" sakys - "taip iš Vilniaus rodė". Ir baigta.

Ir net kiek makabriškai pakaruokliškai gaila - koks "žodžio meistras" R. Gavelis, tarkim, bepokeriaudamas nebegalės bokšto lyginti su falu. Turės keisti savo rašytojišką seksualinę orientaciją (į būdeles?) arba kitaip anatomiškai komplikuojantis liesti miesto erogeninės zonas. Net tiek netempia Baltijos TV (paradoksas: jos vadovas G. Songaila - buvęs žaliasis, paminklosaugos klubo "Talka" aktyvistas, folkloro "judėtojas"), nes jos "Radijo šou" metėsi į iki šiol neregėtą, vulgarią iki koktumo fiziologiją. Ne per ką kitą - per būdelės rakto širdelę nužiūrėtą, nes tik iš ten ištraukta p. b. k. š. partitūra (įžūlumas: rodant žmonių, kai kurių ansamblių, pavyzdžiui, iš Kupiškio, nuotraukas) tesugebėjo išmėslinti Dainų šventės, tautinės olimpiados dalyvius, užsienio lietuvius. Gudriai lošiančios galvos, pasižabojusios kreivai ("neciesiai", anot dzūkų, - veikti suktai, velnio kaire, su falšu) ir negreitai protaujantį A. Greitai su šlykščių kvaišelių gaujele, atvirai siekia vertybių maišymo ir tautinės nesantaikos tikslų. Ir nei įstatymų fabrikui - Seimui, nei teisėsaugai, turinčiai ir taip ką "prisiūti", nė motais, - kaip žemaičiai kaimiškai sako: myžk iš aukštai ant galvų, manys, kad šiltu lyja!

Žinoma, ir, pavyzdžiui, neseniai pasibaigusi Dainų šventė - ne šventoji karvė. Nors daugelio politikų, muzikų, choreografų, menininkų, svarbiausia, eilinių žiūrovų ji įvertinta kaip itin pavykusi, bet, žinia - visur, kur rimtai dirbama, netrūksta klaidų, fatališkojo gaivalo, - tobulumo siekinys tik erzindamas brūkšteli panosėn žaltvykslės uodega. Vis dėlto kai kas, regis, turi tobulai fikcinį per televizijos dėžę (kartais atstojančią *cinema*?) pamatomą renginio pobūdžio, jo prasmingumo nustatymo matuoklį. Taip nesęniai "7 MD" žvaliai nusiūbavo Jonas Ūbis, Dainų šventės, rengtos diena iš dienos ketveriu metus, visumoje retoriškai teįžvelgės vien tautinį kičą. O kas tada ne kičas? Į jausmų sferą retai kas viešai teįsileidžiamas, ir ar galime teigti, kad, pavyzdžiui, puikaus filmo nuostabiai suvaidintas aktoriaus vaidmuo nėra kičinis, nes sąmonės perkeitimas pragmatiniam tikslui, ideali "šio" ir "ano" sutaptis itin reta. Tad ar taip uždarbiaujantis žmogus nėra žymiai kičiškesnis už atvira siela sau (pirmiausia) ir kitiems dainuojantį žmogų (aišku, yra išimčių)? Ką čia - karalius Ūbas geriau žino... Daugiau "šrūdo"? Daugiau meno? "Daugiau skonio"?

...Kyli į bokštą su silicio antgaliu su turistautojų, visomis įmanomomis Babelio padermės gerklėmis aušinančių karštą Vilniaus vasaros padangės lavą, būriu. Akmenimis grįstas takelis žalčio vingrumu apriečia kalno keterą. Antai retas kalno šaltinėlis, girdęs pilies gynėjus; apšnerkštos prieigos, neklampaus "Kalnapilio" (tarsi pasityčiojant) alaus butelių kaklelių ašt rios nuoskiros, vaivorykštinės duženos, pakuotės... Prie metalinės tvoros - įkyrūs ir įžūlūs liaudiško ir bažnytinio kičo (čia - tik taip!) pardavinėtojai (kas juos turėtų perdien vaikyti ir "semti"?). Užsikeberiojęs kalnan, laiptais pakilęs pamatai *tai*. Kas šio "nepakartojamo" sumanymo autoriai? Visas projektuotojų institutas ar šiaip prasisiekęs architektūros gudreiva? Kam pirmam cvaktelėjo neeilinė mintis? Ar statybininkams-restauratoriams, ar europidams architektams, ar muzejininkams (kartais dėl "suaugimo galvon" besivadinantiems muzeologais)? Sugalvota uždengti duris (vartus?), kuriais patenkama į apžvalgos aikštelę, iš stiklo padarytu gaubtu. Gal ir praktiška, - vanduo nepliaupia ant medinių, greit pūvančių durų, bet... Visa vizualinė bokšto raiška eina skradžiai... Juk yra daugybė kitų konstrukcinių sprendimų. (Apie tai ir kitką mūsų leidinio puslapiuose kaip užsispyręs baskas tarp ispanų (maurų) jau yra rašęs Simas Baskas, bet - tarsi žirniais į (maurų) jau yra rašęs Simas Baskas, bet - tarsi žirniais į kietas kaktas.) Daug nesigraudenant ir neleidžiant tuščio garso, aišku viena - bokšto svetimkūnis turi būti nugarbintas žemyn. Ir geriausia tai būtų padaryti tais neveiksniais baisuokliu funikulieriaus bėgiais vakariniame kalno šlaite, smingančiais kažkur į žemę ar į Birutės Kulnytės valdomo muziejaus išpuoselėtas vejeles. O gal dėl šios akcijos reiks šaukti referendumą? Kaip žemaitis, maišė sėdėdamas, sako: kaip įdėjot, taip ir išimsit!

...Būdos išperėjo Ąžuolų Būdą, Valakbūdį, Griškabūdį (kartu su "galijotu" Griška), Būdvietį, elementarią Būdą (tarp Jankų ir Baltrušių) ir kitus suvalkiečių "didmiesčius". Ėjo miško kirtėjai, spygliuočių sakintojai nuo Višakio Rūdos, Kazlų (matyt, kartu su ožiais ir oželėmis?) Rūdos iš žemės įsčių tamsraudonę rūdą podraug kopinėdami ir ėmė pamažu ręsti savo būdas būdeliausias. Véliau - "budinkus".

Ir Vilniuje nūnai perdėm sveikos protausenos žmonių (gal suvalkiečių) nestinga - tose vietose, kuriose kadaise stumbrai po miškus samanose maurojo, ėmė ir surentė stiklo būdelę. Ar tikrasis būdas vilniečių, Gedimino kalno ir aplinkinių septynių kalvų kalnėnų, nebejaučiančių takto, skonio anei saiko, taip suriktavojo? Juk mūsų visų sukladintos vėlės, belipdamos į tokį stiklo kalną, netruks pasiplėšti nagus. Ar dar baisiau - po jais slypinčius gyvuonius... Ar Medeina ir Žvėrūna ateity bejstengs parūpinti aštrių sakalo, vilko, meškos nagelių?

JUOZAS ŠORYS